

The Project Gutenberg eBook of Sa Tabi ng Bangin, by Jose Maria Rivera

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Sa Tabi ng Bangin

Author: Jose Maria Rivera

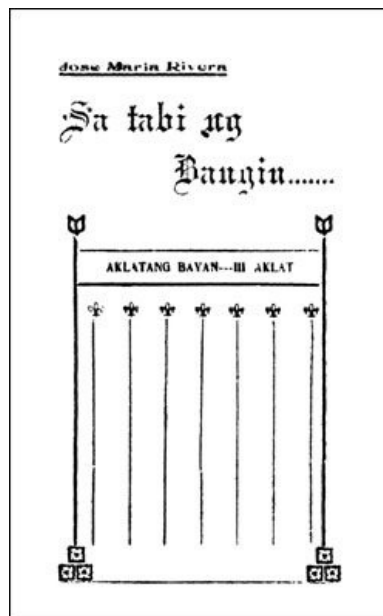
Release date: October 18, 2005 [EBook #16899]

Most recently updated: December 12, 2020

Language: Tagalog

Credits: Produced by Tamiko I. Camacho, Pilar Somoza and PG
Distributed Proofreaders from page scans provided by
University of Michigan.

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SA TABI NG BANGIN ***

Jose Maria Rivera

**Sa tabi ng
Bangin....**

AKLATANG BAYAN...III AKLAT

Kalakal Tagalog

Aywan kung sino ang nagsabing: "ang pilipino ay di marunong tumangkilik sa kalakal ng kalahi"; sa sino man, ay di sasalang siya'y kaayaw ng bayang tagalog, sapagka't ayon sa mga pangyayari ay napagkitang tsang lubus na kasinunġalinġan ang gayong kasabihan.

Nagsisipanġusap na katibayan ang masasaligan ng ganitong paniwala at isa na rito'y ang

"BAKAL", Sto. Cristo, blg. 86 Maynila, Almacen ng Cemento, Lierro galv, Alambre, Petroleo, araro at ibp. na, totoong malusog, at ang kalusugang ito'y di utang sa kanino man kungdi sa pag amakabayan ng kanyang mga mananangkilik at sa mga iya'y walang nabibilang na isa mang taga ibang lupà.

Isang batas ng kalikasan na ang lanġis ay hanapin ang kaawa lanġis at ang tubig ay sa kapwa tubig.

Jose Maria Rivera

SA TABI NĜ BANĜIN....

KASAYSAYANG TAGALOG

UNANG PAGKALIMBAG

Maynila,

1910

**Limbagan "MAPAGPUYAT"
Daang Santiago de Vera Blg 10
Bagtasan ng Moriones at Morga,**

TUNDO.

TALAN NG NILALAMAN

Sa babasa

Sa Tabi ng Bangin

- I. **Langit na maulap**
- II. **Ang mag-asawa ni D. Armando**
- III. **SUMANDALING LANGIT**
- IV. **Pag aalinlangan**
- V. **Pangarap**
- VI. **Anyaya.**
- VII. **"Sa tabi ng bangin."**
- VIII. **Pagtatapat.**

Kasaysayan ng isang halik

MGA KATHA NI J. M.a RIVERA

KASALUKUYANG LINILIMBAG

Dalawang Lilo

IPALILIMBAG

Luha ng Puso. (Mga Tula.)

Bagong Magdalena.

Hiyaw ng Diwa. (Mga Tula.)

¡Alipin!.....

Sa babasa

Páhiná I

Mangbabasang guiliw:

Bago siyasatin ang pinakalamán ng aklát na itó, ay pagkaabalang tunghayan sandali ang mga pang-unang titik, na siyáng maghahatid sa inyóng tunghayan ng mga larawan ng maykatha at ng kaniyang katha.

¿Kung sino si José María Rivera? Anák sa bayan ng Tundó, halaman na naging punlaan ng mga Zorrila, Joseng Sisiw ... at mga iba pang lakí sa alo ng tulá; si José María Rivera ay isáng kaluluwang busog sa mga panġarap. Batang batà pa siya ng mabilang sa hanay ng mga mamamahayag: lalabing pitong taón. Hindi nalaunan at ang manunulat ay naging masakap na kampon ni Minerva pagkatapos, na mapabilang sa mga manghihimagsik ... Panulat at baril, sa kamay niyá, ay iisáng bagay: panananggól ng buti, panggiba ng samâ.

Páhiná II

Sa gulang na dalawangpuong taón, ang manghihimagsik, ay tumahak na naman ng bagong landasin: nanulat ng dulang tagalog.

At mangdudula na at manghihimagsik at mamahayag, ay inibig pa ring kumita ng lalong danġal. Kaya't pinilit pang makapag "Bachiller en Artes", "Perito Mercantil" at "Licenciado en Derecho".

Makatás na likha ng talinong ito ang:

"SA TABI NĜ BANĜIN"—Tatlong personahe ang lumilikha ng mga pangyayari: Ernesto, binatà; Armando at Magdalena, mag asawa. Si Ernesto ay isáng bantóg, dakila, at matalinong makata at mangdudula—kaluluwa ng kadakilaan, pusong bakal. Magdalena "Pusong Babae", mahina, yuko at tiklop ang tuhod sa mahiwagang kapangyarihan ng puso. Don Armando—mayamang manġanġalakal, punong ganid, pusong nadadarang sa kinang ng pilak, at sumasagot lamang sa panġanġailanġan ng ginto.

Páhiná III

Ang pagkamuhi ni Magdalena sa kaniyang asawa, at paghanga nito sa bantog na makata at mangdudulang si Ernesto, ay siyang nagbulid sa kaniya sa makamandag na kamay ng mahiwagang kapangyarihan ng puso. Ipinahiwatig niyá at ipinakilala kay Ernesto ang kanyang pag ibig, bagay na tinanggap ni Ernesto ng boong galak at pagdiriwang na tulad sa usok na pumapaitaas at kusang napaparam sa himpapawid—isang panagimpan; pagka't ng si Ernesto ay sumapit sa kaniyang tahanan, at muling suriin sa kaniyang isip ang mga nangyari, ay isang malakás na ¡Hindi ...! ang narinig niyang ipinaghihiyawan ng boong lakás ng kaniyang "conciencia"—ginamit ni Ernesto ang kaniyang pagkapusong bakal, kinuha ang panitik at inakda ang dulang "SA TABI NĜ BANĜIN", dulang naglalarawan ng buhay nila ni Magdalena.

Páhiná IV

Sa araw ng unang pagtatanhal ng bantóg na dula, ay inaniyayahan ang mag asawang Armando at Loleng. Di natapus ang dula, at si Loleng ay niyapos ng takot, siya'y nanglamig, nanġalisag ang kaniyang buhók, nanġatal ang kaniyang katawan, at sandaling pinanawan ng pagkatao ... Sinakal ng takot ang kaluluwa ni Loleng sa harap ng gayong pagkakasala.

Matapus ang gayong pangyayari, ay nagsadya si Ernesto sa bahay ng kaibigan niyang mag-asawa, at nagpaliwanag ng bagay na nag-udyok sa kaniya ng pagakda ng gayong dula; si Loleng ay nagsisi, si Armando ay pinatawad siya, at si Ernesto ay nakatupad sa hiyáw ng kaniyang "conciencia".

Páhiná V

"KASAYSAYAN NG ISANG HALIK", salaysaying pinaglalarawan ng isang Dariong dalisay umibig, ng isang Angela na bago namatay ay binigkas muna ang panġalang ¡Dario ...!, panġalan ng sinta na sa kaniyang puso, ay hindi nakatkat, ni ng matuling panahon, ni ng matagal na pagkakalayo; at isang Amalia, ináng sa hirap ng anák ay nakalimot sa kaniyang sarili upang wala ng mithiín kundi ang ililigaya noón.

Ang lahat ng mga naunang talata ay siyang laman ng aklat ng kaibigang Pepe Maria Rivera, aklat na dahil sa kaniyang mainam at kalugodlugod na pangyayari, ay ina-asahan kong babasahin ng tanang mahiligin sa mabubuting babasahin.

Sa kahulihulihan, na aalaala ko ngayon ang isang pangyayari ng kaibigang Rivera, ng kasalukuyang kami ay nagtatapos ng pag-aaral sa "Liceo de Manila, na, samantalang kaming lahat ay nag-aaral ng paggawa ng "composición" at pagdinġig sa aming Profesor (ang namatay na D. Juan Basa), ang kaibigang Rivera naman ay walang pinagkakaabalahan kundi ang pagsulat ng mga tula at tuluyang ilinalathala sa pahayagang "La Patria".

PERFECTO DEL ROSARIO.

Tundó, Disiyembre ng taóng 1910.

I.

Langit na maulap

Umaga.

Ang araw ay maliwanag na sumisikat, at tinatanglawan ang lahat ng pinagharian ng gabi; ang lanġit ay walang mga panganorin na nakadudunġis sa kulay niyang azul; ang mga sampagang nangag tikum ang dahon matapos na matanggap ng kanyang talulod ang banġo sa isang mahiwagang gabi, ay paraparang ilinalahad at pinahahalimuyak ang banġo niyang na impok ng sakdal lwat.

Si D. Armando, matapos na makapagbihis at makakain ng agahan, ay dagling tumunġo sa sabitan ng sumbalilo at matapos kunin ang kailanġan ay nagsabi sa isang babayeng nakaupo pa sa kakanán, ng:

—Hangang mamaya, Magdalena.

—Hintay ka muna Armando at maaga pang-lubhâ—anang babaye na may halong lambing.

—Namamali ka nang pagsasabi ng gayon. Alamin mo Magdalena na ang tatlo nating vapor ay manġagsisialis sa umagang ito, at marami sa mga kinakailanġan ay wala pa. Bawa't saglit na ikabalam ko, bawa't isang "minuto", ay libo-libong piso ang mawawala sa atin at ito'y di marapat na mangyari.

—Mahal pa sa iyo ang oficina kay sa akin, Iniibig mo pa ang "negocio" mo kay sa akin....

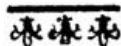
—At di mo dapat ipagtaka, pagka't ang kualta ay kailanġan at ng di natin abutin ang paghihikahos. Diyan ka na.

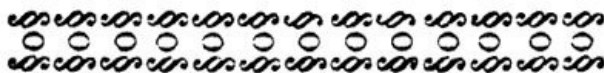
At noon din ay nanaog si D. Armando at sumakay sa kanyang carruaje.

Samantala, ang naiwan niya ay mangiak-nġiak halos kaya't sa bibig ay pinapamumulas ang mga salitang:

—Gaya din ng mga araw na nagdaan. Inibig ko siya sa pagsasapantahang, sa kaniyang puso ay walang ibang sasambahin kundi ako lamang, nġuni't ako pala ay nagkamali: sa puso pala niya ay may tanġi pang nasusulat ng higit sa nġalan ko ¿Saan matatagpuan ang isang pusong makapagdudulot sa aking mga pinipithaya?

Matapos na sabihin ito, ay biglang tumindig sa kinakanang lamesa at pumasok sa kanyang silid.

II.

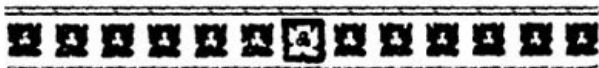
Ang mag-asawa ni D. Armando

Bago ipatuloy ang pagsasalaysay ng mga bagay na nangyari, sandali kong tuturan sa mga nanasà, kung sino si D. Armando at si Magdalena.

Si Dn. Armando ay isang ginoong pagka husto na ng isip ay kinamatayan ng kaniyang mga magulang na naiwanan ng di kakaunting "mana". Palibhasa't siya'y mauilihin sa pangangalakal, ay itinuloy ang bahay kalakalan ng kaniyang ama. Kaiguihan ang taas at pangangatawan, at ang gulang ay sasakay na marahil sa 45.

Si Magdalena naman, ay dili iba kundi ang asawa ni D. Armando; siya ay magandang lubha at masasabi ngang sa Bayan ng M. ay walang mangunguna. Sa taglay na puso na uhaw at kailan man ay di masasapatan ang mga kahilingan, ay walang ninanasa kun di ang samyuin ang pag ibig. Datapwa't sa isang pagkakataon ang napangasawa ay may pagka mahilig sa pangangalakal at di na halos naaalaala ang kabiak ng kanyang puso, bagay itong ipinagdadalamhating labis! Ang gulang niya'y 26 ó 27 na.

Páhiná 6

III.

SUMANDALING LANGIT

Isang umaga na bilang pangatlo na nang mga nangyaring pagpapaalam ni Dn. Armando kay Magdalena, ay may kumatog sa pintuan ng tahananang iyon na ng patignan sa isang alagad ay nakitang iyon pala'y si Ernesto del Rio.

Palibhasa't ang tumawag ay ipinalalagay ni D. Armando na matalik niyang kaibigan, kaya't naaaring kahit anong oras ay nakaparoroon.

Binuksan na nga ang pintuan na daan at makaraan ang ilang sandali ay tuluyang umakiat ang binatang Ernesto.

Mamalas ng dumating ang ayos ni Magdalena, ay nagturing na:

—Magdalena, ¿bakit at sa pagmumukha mo'y nalalarawan ang hapis? ¿Bakit ang sunġit ng yamot ay lumululan sa iyong puso?

Tinitigan sumandali ng kinakausap ang katatapos na tumanong, bago sinundan ng isang buntong hiniġang sumasaksing mabigat na lubha ang pagbabakang nangyayari sa kanyang puso, at pagkatapos ay nagsabing:

—Ernesto, tunay ang iyong sinabi, pagka't....

—¿Ang alin?—ang sambot ng kausap.

—Ako'y di ini-ibig ng aking asawa.

—Bulaan ang sapantaha mong iyan, Magdalena, pagka't ang di umibig sa iyo, ay walang puso, at si Armando ay pinatunayang, lalaki siyang marunong umibig pagka't hinirang ka niyang maguing asawa na pipintuhin....

—Nagkakamali ka Ernesto, pagka't sa puso ni Armando ay di ako ang sinasamba kundi....

—¿Sino? ¿May iba pa siyang iniibig?

—Oo, mayroon.

—Maaari ko kayang makilala?

—Bakit hindi

—Turan mo, Magdalena.

—Ang "kualta," ang "ginto."

Hindi nakakibo sa gayon si Ernesto, at ang pagkatao'y waring lumayo sa kaniya, ng saglit.

—¿Di ba totoo Ernesto na kung sa iyo mangyayari ang gayon, kung ikaw ay magkaka asawa ng isang marunong umibig, ay gagantihin mo naman ng pag-ibig din?—ang dugtong ni Magdalena.

Páhiná 7

Páhiná 8

Páhiná 9

Páhiná 10

—Magdalena, ... gayon nga ang aking gagawin, gayon ang maaasahan sa akin, datapwa't ... tanto mo marahil na ako mandin ang tanging linikha ni Bathala upang pahirapan na lamang.

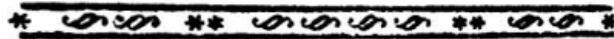
—Ah, Magdalena,—ang patuloy na sabi ni Ernesto,—kung ako ang palaring magkaroon ng isang tulad mo na magiging kabiak ng puso, kung ako ang magkakaroon ng pag-ibig ng isang Magdalena, marahil, ang aking mga tula ay lalong pupurihin, at kaiingitan ng mga may maruruming puso.

—Ernesto, ako man ay gayon din. Ako ay nagsapantahang si Armando ay mapapalitan ng kapua pag-ibig ang aking puso, datapua ako ay nagkamali: Ikaw at di pala siya ang makapagdudulot sa akin ng gayon.

Páhiná 11

—Magdalena, Magdalena, ikaw man ay aking ini-ibig, ang sulit ni Ernesto.

—Salamat Ernesto ito ang unang pagsa-mapalad ko.

Páhiná 12

IV.

Pag aalinlangan

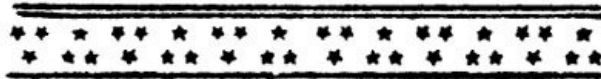
Sakbibi ng isang pagkatwa, ay linisan ni Ernesto del Rio, ng makatang laging tinatakhan ng tanan ang mga ilinalathala sa mga pahayagan, ang marikit na tahanan ni D. Armando.

Datapwa't, nang siya'y na sa bahay na, at anyong susulat, ay isang pag aalinlangan ang pumaibabaw sa kaniyang isip, pag-aalinlangang pumutol sa nais niyang yariin ang tulang ipinangako sa pahayagang "Ang Ilaw."

Umulik-ulik ang kaniyang pag-iisip na tulad ng dahon ng kahoy na linalagas ng masidhing hihip ng hangin at pinagwiwindang-windang bago pasapitin sa lupa, bagay itong ibinitiw ng panulat at pagsapupo ng dalawang kamay sa kaniyang ulo na wari ay di makayang dalhin ng dalawang balikat.

Páhiná 13

At ang gayo'y, waring siyang ina antay lamang ng pinagbubuhatan na pag-iisip niyang hinahangaan, pagka't bahagya pa lamang na nakararaan ang isang saglit, ay pinagharian na siya ni "Morfeo."

Páhiná 14

V.

Pangarap

Mga ilang sandali ang nakaraan ng ang Pangarap ay nakuhang magambala ang katahimikang dulot ni Morfeo.

Nangarap nga si Ernesto ng mga sumusunod:

"Umano, si Dn. Armando ay nabalitaan ang paglililo sa kaniya ni Magdalena at Ernesto, na siyang nagiging sanhi ng panunubok ng tinurang D. Armando, panunubok na pinagkasanhian ng pagkakatatop sa kanilang dalawa, na ang naguing wakas ay ang pagpatay ni Armando kay Magdalena".

—Patawad!—ang pabulalas niyang turing, na siya tuloy ikina-untol ng pagtulog.

Páhiná 15

Datapwa't bahagya pa lamang nakapagpapahinga, ay siya namang pagdapo uli ng isang

panaguinip na gayari:

"Nang matapos mapatay ni D. Armando ang kaniyang taksil na asawa, ay siya naman ang hinarap at pinagsabihan nang:

—"Ernesto, ang ginawa mong iyan sa akin ay walang ibang ngalan kundi kataksilan.

—"Linabag mo ang aking mga paglingap sa iyo,—ang isinunod ni D. Armando,—at dahil sa bagay na ito, ikaw ay tumatag.

—"Patawarin mo ako!—ang paluhod na samo ni Ernesto.

—Hindi kita mapatatawad. Sa guinawa mong iyan ay labis na sana kitang mapatay, datapwa't di ko magagawa ang gayon. Isa sa atin ay labis sa lupa at....

—Hindi ako makalalaban sa iyo.

—Kung gayon,—ito ang marapat sa iyo, at noon din ay iniakma sa kanya ang isang Revolvers, datapwa, ng dumating na dito ang panaguinip ay siya niyang pagkagising na pupunġas-punġas, at ang mga naunang salitang pumulás sa kanyang bibig ay ang:

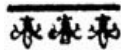
—Huag, huag mong kitlin ang aking hininga.

Datapwa't ng masiyahan na siyang di pala kaharap si D. Armando at ang nangyaring yaon ay panaginip lamang, dinapuan siya ng isang kalungkutang na ikinalugmok tuloy sa isang panig ng tahanan.

Sumandaling napalagak sa gayong anyo si Ernesto, at pagkatapos ay nagturing na:

—Hindi, hindi nga nararapat na ako'y mangibig at sangayunan ang sa aki'y idinudulot ni Magdalena. Di ko dapat gantihin ng pagsusukab ang mabuting palagay na akin ni Armando. Si Magdalena'y nagkasala, at kinakailangang ang gayon ay pagsisihan niya.

At noon din ay kumuha siya ng papel at sinimulan ang pagsulat ng isang Dula.

VI.

Anyaya.

Ilang araw na ang yumaon.

Sa lahat ng tanyag na kinakabitan ng mga Cartel ng Teatro, ay walang nakikita kundi ang nagpuputiang papel na kinalilimbangan ng mga titik na pula na ang nasasabi'y ang sumusunod:

Dulaang Makata

Unang pagtatanghal ng Dulang
tatlong yugto, ng kilalang
Makatang Ernesto del Rio
at pinamagatang

SA TABI NG BANĜIN

¡DALUHAN! ¡PANOORIN
ANG MAINAM NA
DULANG ITO!

Hapon ng lingo noon.

Sa magandang lanġit ay walang isa man lamang ulap na nakatatabing бага ó nakadudungis.

Si Ernesto, ay tinunġo ang bahay ni D. Armando, na ng mamasdan sa mukha ng dumating ay biglang nagsabi na:

—Ernesto, anong saya mo ngayon.

—Oo nga, pagka't ... nguni't, hindi, hindi ko tuturan hangang di mo ipangako sa akin na ako'y di hihiyain.—ang tugon ni Ernesto.

—Sa ano yaon?

—Di mo ako hiihiyaín?

—Hindi.

—Kung gayon, mamayang gabí, ay itatanghal sa "Tanghalang Makata" ang isang bago kong dula na ang pamagat ay SA TABI NĠ BANĠIN.

Páhiná 20

—Bagong dula mo na naman?

—Oo, at iya'y ika limangpuo't lima na:

—Wala kang pagod na tao!

—Paparoon ka?

—Oo, asahan mo.

—Kung gayon ay naito ang Palco presidencial. Ibig kong ikao ang manġulo sa aking palabas.

—Napaka labis naman yata iyan.

—Labis? kulang pa ang sabihin mo sa isang gaya mong bagong Mecenas.

—Salamat sa papuri mong iyan, Ernesto, at inaasahan ko na, nġayon pa, ang tagumpay mo mamaya.

—Tunay, at sa dulang iyan ay inaasahan kong lalong lalaki ang aking nġalan sa malawak na laranġanan ng panunulat.

—Gayon din ang haka ko.

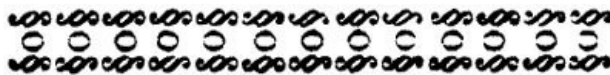
Páhiná 21

—Siya, hangang ika 8:12: isama mo ang iyong asawa.

—Oo. Hwag kang mabahala.

At noon din ay nagkamayan sila, at pagkatapos ay yumaon na si Ernesto.

Si D. Armando naman ay ibinalita kaagad kay Magdalena ang anyayaya ni Ernesto, at noon din ay sinimulan ang paglalabas ng damit niyang gagamitin sa Dulaan.

Páhiná 22

VII.

"Sa tabi ng bangin."

Ika walo't kalahati ng gabi.

Ang madlang tao ay nanġagtayo sa tapat ng "Dulaang Makata", na wari ay nanġag aantay ó inaabanġan ang pagpasok ng mga binibining dadalo sa Dulaan ng gabing iyon, nang maringġig ang pangalawang tugtog ng isang maliit na batinġaw ay dagling nanġag sipasok sa Dulaan, na noo'y punu na ng mga magsisipanood, samantalang ang mga mahihirap na di makaupo sa isang "butaka," ay nanga sa "entrada general."

Ang mga binatang mawilihin sa mga binibining may magagandang ayos ay payak na nakapako ang paninġin sa asawa ni D. Armando, na nang gabing iyon ay lalo pang gumanda sanhi sa mga suot niya.

Páhiná 23

Ika siyam na ganap ng gabi, nang ang pangatlong "campanada" ay nadingig ng lahat ng dumalo sa dulaan na sinundan pagkatapos ng pag-aangat ng "Telon de boca."

Sinimulan ang unang yugto at gayon din ang pangalawa sa di magkamayaw na palakpak ng nanganonood at ng matapos ang pangalawang yugto, ay hindi nagpatantan ang mga iyon kundi makita ang makatang Ernesto del Rio, na kung tunay mang kilala na nila, ay ibig na purihing muli.

Nang uliting iangat ang "Telon de boca" at simulan na ang "tercer acto" ay lalo pa ding nagtamo ng maraming palakpak at muling hiniling ang "Autor" noon.

Páhiná 24

Datapwa't ng dumating na sa "escenang" mahuhuli ni D. Martin (protogonista ng Dula) ang asawa niya sa piling ng kaibigang matalik na ito'y siyang "argumento" ng dulang iyon, si Magdalenang asawa ni D. Armando, ng makita ang balaraw na tangan sa kamay ng "actor" at itatarak sa nagpapapel na asawa, ay sumigaw ng:

—Ang Dramang iyan, ... Armando ... Patawad! at noon din ay hinimatay.

Sa gayon ay nagkagulo sa Dulaan, at pagdaka si D. Armando ay linisan ang inuupan at inaowi sa kanilang bahay si Magdalena, na lubhang di ma-alaman ang nangyaring iyon.

Di din naman lubha nang nagluat at matapos ang pagtatanghal ng Drama, si Ernesto, ay kaagad na tumun̄o sa bahay ni D. Armando na ng kaniyang datnan ay mabuti ng lubha si Magdalena.

Páhiná 25

VIII.

Pagtatapat.

—Kaibigang Ernesto,—ang salubong sa kaniya ni D. Armando ng siya'y makita.—Ang dula mo'y mainam, dinaramdam ko lamang na hindi nakita ang lahat dahil sa paghihimatay ni Magdalena.

—Dinaramdam ko din,—ang tugon ni Ernesto, datapwa't kinakailangan mong matanto ang isang lihim na napapaloob sa katha kong hinahangaan mo.

—Tantoin mo kaibigan—ang patuloy ni Ernesto—na sanhi sa kalamigan mo sa pag ibig, ang paningin ng iyong asawa ay ipinako sa akin.

—Gayon pala! Tampalasan,—ang tinurang bigla ni D. Armando at dadaluhungin na sana si Magdalena, datapwa't napigilang agad ni Ernesto at pinagsabihan n̄:

—Maghintay ka muna,—at saka itinuloy ang pagsusulit ng;

—Datapwa't sapagka't tanto ko na kung iyon ay aking bayaan ay lalabagin ko ang ating pagkakaibigan, ay ginawa ko ang Dramang itinanghal ng gabing ito ng upang makapagbalik loob ang asawa mong namali sa daan ng katahimikan.

—At di ka namali, Ernesto ... ang tugon ni Magdalenang ka agad na lumuhod sa harap ni D. Armando na umi-iyak,—ako'y iyong patawarin.

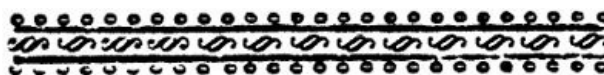
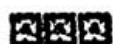
—Magdalena, pagtindig, at kita'y pinatatawad—ang sulit ni D. Armando.—At ikaw Ernesto, ang ginawa mong ito'y pinatunayan ang iyong mabuti at tapat na pakikisama, hinahandugan kita ng walang hangang pasasalamat, at makaaasa ka sa kapalagayang matalik na kaibigan. Buhat ngayon, ikaw ay aking kapatid.

At ang tatlong iyong sa pamamaguitan ng isang mahigpit na yakap ay napagisa ang mga damdamin at puso.

Páhiná 26

Páhiná 27

Páhiná 28

Kasaysayan ng isang halik

Sa matalik na kaibigang

Páhiná 29

Gabí noon.

Ang bowan na ng mga nakaraang araw ay waring ikinakait ang kaniyang magandang kulay, ng gabíng iyon ay maliwanag at bahid mang dunģis ay wala.

Ang mga bitwin na tila alitaptap, ay tuluyang nanģawala sa himpapawid dahil sa liwanag ng buwan.

Hanģing mahinhin at mabanayad ang sa alanģanin ay pumapaguitna na nakikisunod at sumasalih sa gayong kagandahan.

Páhiná 30

Ang dagat man na sa tuina'y nagbalang gunawin ang sangkapuluan at guhuin ang mga nagtatayugang tahanan na wari bagáng hinahamon ang kapangyarihan ni Bathalà, ay mapanatag na lubha ng gabíng iyon: sa kaniya'y wala man kahit munting bulalás ng gahasang alon.

Lahat ay tiwasay at tahimik.

Samantalang ganap ang katahimikan, sa isang malaking bayang nasasakop ng Maynila at sa tapat ng isang tindahang tagalog, nanģakaupo ang maraming binata at ilang matatanda.

Sapagka't kaugalian na ng lahing Lakandula na ang mga binata't dalaga ay manģaglililiwaliw sa liwag ng bowan ang karamihan ng binata na nag upo sa tapat ng tindahang nabanguit ay nanģagyayaang maglakad sa liwanag ng bowan.

Páhiná 31

Yumaon ang mga iyon at doon ay walang nanģalabí kung hindi ang isang binata at ang lahat ng mga matanda.

Sa di kawasa'y nanģagusapan ang mga matatanda ng natutungkol sa pagtugtog ng violin.

—Dine sa atin—ang sabi ng isa doon na wawalungpuin ang gulang, ay may sumipot na isang violinistang hanga nģayon ay hinahanģaan ng tanang makaririnģig sa kaniya.

—Ah, si Dario: siya nga; tunay ang tinuran mo,—ang sabi naman ng isa pa din sa nanģaroroon.

—Datapwa't sa aking wari,—ang kabuhayan ng taong iyan ay nababalot ng isang malaking hiwaga,—anang na unang nagsalita.

Páhiná 32

—At bakit naman?—ang tanong ng isa doon.

—Bakit nga naman?—ang mapiling usisa ng isa pa rin.

—Mangyari, si Dario na nģayon ay magkakaroon na marahil ng 65 taón, waring di nakikilala ang gawang umibig.

—At bakit po, tio?—ang magalang na tanong ng binatang sapul ng simulán ng mga matatanda ang usapan, ang boong pakinig niya'y doon na lamang ilinagak.

—Gayon ang sabi ko, pagka't nakapanggigilalas ang sinapit niyang gulang na 65 taón ay bagong tao pa, at....

Nģuni't ang kaniyang iduduktong ay nawala, sa pagkakataong noon din ay dumating sa tindahang pinaglilipunan nang isang matandang kaiguihan ang taas, sunod sa moda ang suot na damit at kahit sa mukha niya nagsisimula na ang panģunģulubot nang balat, ay di pa din yumayaon ang mga badha nang kaniyang kapanahunan: isa sa mga MAGANDANG LALAKE.

Páhiná 33

Bitbit niya sa kaliwang kamay ang isang kaha ng violin.

—¡Magandang gabí po sa inyong lahat!—ang sabi niya.

—¡Aba, Dario! ¿Saan ka ba nangalin?—ang tanong ng isa't isa sa nangaroroon, sa dumating.

—Diyan lamang mga kaibigan sa bahay ng isa kong pamanking lalaki na ikinasal kanģinang umaga.

Páhiná 34

—Ang pamankin mo'y napagkikilalang hindi mawilihin sa pagkabagong tawo na tulad mo—anang matandang naunang nagsalita.

—Tunay nga ang tinuran ninyo—ani Dario;—Datapwa't kung aking inabot ang gulang na ito sa pagkabagongtawo, ay dahil lamang sa isang malaking hiwagang hanga nģayon ay bumabalot sa aking kabuhayan.

—¿Hiwaga?—ang pamaang na tanong ng nanģaroroon.

—¿At alin ang hiwagang iyan?—ang tanong ng isa naman.

—¿Di бага maaring aming maalaman?—ang saló ng isang matanda pa din.

—Kung hindi kayo manģaiinip ay aking isasalaysay sa inyo.

Sa gayon, ang lahat ay nagsipag-igue ng upo; nanģagunahan ang bawa't isa na mapalapit sa magsasalaysay ng kaniyang kabuhayan.

Páhiná 35

Ang may ari ng tindahan pati, sa gayong nangyari ay nahawa na at nang matapos mabigyan ng isang luklukan si Dario, ay dalidaling isinará ang kaniyang tindahan, ng upang hwag magambala ang gayong salaysayin.

Sumandaling tinutop ni Dario ang noo ng kaniyang kamay at pagkatapos ay sinimulan na ang pagtuturing ng gayari:

"Di na kaila sa inyo na ang aking kabataan ay isa sa mga inahale ng kapighatian Apat na, taon pa lamang ang aking gulang ng ang sinisinta kong Ina ay tinawag ni Bathala sa kaniyang sinapupunan. Ang aking Ama na tapat magmahal, ng makilalang ang aking hilig ay sa pagtugtog ng violin, ay pinaturuan ako sa isang bantog na guro. Sa pag-aarimuhanan ng aking Ama, ako na ang pinatutungo sa bahay ng aking guro, n̄guni't, di naman naglipat buwan at ang Ama ko ang sumunod na nalunod sa ilog Estigia.

Páhiná 36

"Simula na noon ay nadanas ko ang hirap ng maulila, hirap na di nakuhang maalis, ng mga paing paunlak ng karamihan, na sanhi sa kahusayan kong tumugtog ng violin, ang bawa na ay nagsisiwalat.

"Isang araw ng Lingo, dalawa sa aking pinakamatalik na kaibigan, matapos kaming makasimba, ay niyaya ako sa bahay ng isang mayaman, na ng araw na iyon ay ipinagpipista ang kaarawan ng kapan̄nganakan sa kaniyang anak. Marami ng panauhin ang inabot namin doon, at sa tanan, ay ipinakikilala ako ng aking dalawang kaibigan, tan̄gi nga lamang sa pinipista na di namin inabot doon at sinundo ang kanyang mga kalapit-loob.

Páhiná 37

"Datapwa't hindi ko natanto at kung bakit simulâ sa mga unang sandali pa lamang ng aking pagdatal sa bahay na iyon, ang aking pag-iisip ay umulik-ulik na, at ang puso ko ay nanibago sa pagtibok. Sa gayong anyo, ay napaupo ako sa isang luklukan, at halos di pa man nagluluwat, ay siya namang pagdating ng pinipista, na matapos mabiguiang upuan ang kanyang mga kakilala ay tinungo ang dalawa kong kaibigan at pinagsabihang:

Páhiná 38

—"Asa ko'y hindi kayo magsisidaló, ah ...—at sinabayan ng isang n̄giti.

—"Mali ang sapantaha mo,—ang tugon ni Carlos.

—"Siya nga,—kaya't pinasasalamatan ko ang gayon.

—"Angela,—ang sabi ng kaibigan kong Andrés—ipinakikilala ko sa iyo ang aming kaibigang Dario Reyes, binatang compositor at balitang violinista,—at sinabayan ng pagtuturo sa akin.

Naragdangang lalo ang aking dinamdam, at sa gayon ay wala akong nasabi ng abutin ang kanyang kamay kung hindi:

—"Aling Angela, pag-utusan mo po....

Páhiná 39

—"Ikinagagalak ko po ang pagkakilala sa bantog na violinista,—ang tugon niya sa akin na sinabayan nang isang titig na kinapapalooban ng boong kabuhayan at pag-giliw.

"Matapos ang pananghalian, at sa mga sandaling nan̄gagpapahin̄ga ang mga masambahin kay Terspicore, ang tanang panauhin ay nan̄gagkaisa ng paghin̄gi nila na tugtugin ko ang isa sa aking maririkit na tugtugin. Noon naman ay kasalukuyang ang tanang mawilihin sa "musica" ay walang tinutugtog kung hindi ang kayayari ko pa lamang na ang pamagat ay AGONIAS, at sa pagnanasa ko n̄gang makasunod sa pinipita sa akin ng tanan, ay hiniram ko ang violin ng isang orquesta at kaagad n̄gang tinugtog ang AGONIAS na sinaliwan naman sa piano ni Angela. Di pa man halos natatapos ang aking pagtugtog, ng pumulas sa bibig ng lahat ang salitang: ¡MAGALING! Isa't isa ay yumakap sa akin at ako naman sa kanila, kahit na sa mga labi ay namumutawi ang n̄giti, sa aking puso naman ay isang kalumbayan ang kaagad na pumaloob.

Páhiná 40

Sumandaling tumiguil si Dario na waring nahahapo, at pagkatapos na ininom ang isang vasong tubig na kaniyang hiniñgi, ay itinuloy ang pagsaysay:

"Ganap na isang lingo ang nakaraan, buhat ng pistahin si Angela. Isang hapon na magtatakip silim na, ay napadaan ako sa tagiliran ng hardin ni Angela. Akay palibhasa ng pagnanasang mailuhog sa kaniya ang aking pag ibig na buhat pa ng mga unang sandaling magkatamang mata ay namahay na sa puso, ay sinamantala ko ang kaniyang pamumupol ng sampaguita, at karakarakang binati siya: sumagot naman sa akin ng malumanay at inanyayahan akong pumasok; anyayang kaagad kong tinupad, at mga ilang sandali kong ilinuhog sa kanya ang aking pakay. Palibhasa'y talaga na nga yata ng Diyos na ako'y palarin, si Angela ay tinanggap ang aking pagluhog at binitawan sa akin ang mahiwaga, matamis at mahalaga niyang "Oo".

Páhiná 41

"¡Kaylan man ay di ko malilimot ang mga sandaling iyon na ikinaginawa ko!

Páhiná 42

"Sa di kawasa, ng akoy'y nagpaalam na kay Angela, at sagutin na niya ng: "Hangang sa Jueves irog ko"; siyang paglapit sa amin ng ina ng guiliw ko at nanglilisik ang matang nagturing na:

—"Angela, hindi ka na narimarim na tawaging irog mo ang dayupay na iyan?

"Sa gayong pag alipusta sa aking kahirapan, sa dibdib kong mapag bata, ay waring narin̄gig ang piping hiyaw ng aking puso na anya'y: ¡Ipagsangalang mo ang iyong karalitaan!" at dahil sa bagay na ito'y itinaas ko ang aking ulong nakayuko at nagsabi nang:

—"Da. Amalia, magpakarahan po naman ng pag-alipusta sa aking karalitaan.

—"Sasagot ka pa;—ang tugon niya sa akin,—Naito ang marapat sa iyo, at noon din nga ay ipinalo sa akin ng walang patumanga ang isang palasan na kaniyang tinutungkod.

Páhiná 43

Sa gayong nangyari, niyakap ni Angela ang kaniyang Ináng kasabay ng pagsasabi sa akin ng: "Dario, yumaon ka na".

"Sinunod kong dagli ang sabing iyon ni Angela. Kinamakalawahan, nang pangyayaring iyon, ay tinanggap ko ang isang liham ni Angela na gayari ang nasasabi:

"Irog kong Dario:

"Buhat ng mangyari ang pananampalasan sa iyo ni Ina, ako'y náhiga na at di tinitigilan ng lagnat."

"Hindi lamang ikaw ang nagdurusa, irog ko; ako man ay sakbibi din ng kapanǵlawan, ako man ay ginigi-yagis ng lungkot."

Páhiná 44

"Kung ako'y kapu-in ng palad at maputi ang aking hinińga, ay makaaasa kang sa mga huling tibok ng aking puso, ang mga hulíng salitang pupulas sa aking bibig, ay ang nǵalan mo, pagka't ang pag-ibig ko sa iyo ay walang makakatulad at malawak pa kay sa dagat at himpapawid."

"Huwag mo ngang lilimutin ang iyong iyo lamang na sí,"

"ANGELING."

"Di masayod na lungkot ang sumaakin ng ang gayon ay matanto at palibhasa't simula ng gawin sa akin ni Da. Amalia ang pag-hiya, binuo ko na sa loob ang panǵinǵibang bayan.

Kinabukasan, at bago pa lamang ipinakikita ni Febo ang mga unang anag-ag niya, ay iniwan ko na ang bayang ito at tinunǵo ko ang Pangasinan.

Páhiná 45

"Isang hapon na kasalukuyang ang mga ibong naglalagalag ay tinunǵong muli ang kanilang pinag-iwang mga pugad; haponng hustong ikapitong araw ng pagsapit ko doon, walang ano ano'y lumapit sa akin ang alila ko at sinabing may mga tawong humahanap sa akin; iniutos ko sa kaniyang patuluyin ang mga iyon, nǵuni't nang manǵagsipasok na ang mga bagong dating ay isang malaking kamanghaan ang umabot sa akin. Nalalaman ninyo kung bakit? Pagka't ang isa sa mga iyon ay ang iná ni Angela na nang makita ako, ay nagturing na kasabay ang iyak at yakap sa akin;

Páhiná 46

—"Dario, patawarin mo ako sa pagkakalait sa iyo: iligtas mo ang aking mahal na Angela.

"Nang maringǵig ko ang kanyang sinabi ay itinanong ko ang sanhi ng kaniyang, mga sinabi at noon din nga ay isinalaysay ni Da. Amalia at ng pinsan niyang Luisa na mula ng haponng ako'y kaniyang linait, si Angela ay nagkasakit na at ng ikatlong araw ay sinabi na ng medico na ang tanging kagamutan ng sakít ni Angela ay na sa kaniyang minamahal.

"Sa gayon nga ay isinamo sa akin ni Da. Amalia na huwag na di ako sumama sa kanila, at dahil sa mapili nilang pag-anyaya ay sumang ayon na ako.

Samandaling huminto si Dario na waring ina-ala-ala ang tanang pangyayari na isinasaysay niya.

Páhiná 47

Lumipas ang ilang saglit at, pagkatapos na silang nanǵagkakaharap ay uminom sa dulot na matamis at tubig nang may tinda, ay ipinatuloy ni Dario ang kaniyang pagsasalaysay.

"Kinabukasan, at dahil na wala na nga akong iba pang nasa kundi ang mamalas ang aking iniibig na Angela, matapos na makakain ng agahan, ay lumulan na nga kami sa tren.

"Dalawang oras at kalahati ang itinagal namin sa paglalakbay, at pagkatapos ay dumating na kami sa bahay ng guiliw kong Angela.

"Nang ako'y anyong tutunǵo na nga sa silid ng aking sinta na kasama si Da. Amalia, ay sinalubong kami ng manggagamot, na nang matantong ako ang Dario, ay kaagad akong pinagsabihan, ng:

Páhiná 48

—"¡Kayo palá!... ¡Si Angela'y walang patid ng tawag sa inyo.

"Hindi ako nakatugon ng kaputok man lamang, kaya't ang manggagamot nang mamasdan ang gayon ay nagturing na:

—"Kayo, tanǵing kayo ang marahil ay makabubuti kay Angela.

"Nguni't nang kaming tatlo ay anyo nanǵang papasok, ay siya naman naming pagkadinǵig ng hiyaw na;

—"Dario! Dario!... Halika....

"Dagli na nga kaming tumuloy sa kinalalagian ni Angela ng nadinǵig ang gayon at kaagad kong tinabanan sa kamay kasabay ng pagsasabi nang:

Páhiná 49

—"¡Angela, Angela!

—"¡Dario!—ang biglang sigaw niya ng makita ako.—Asa ko'y hindi na kita makakausap; asa ko'y mamamatay ako ng hindi ka man lamang makakaabot sabi, nǵuni't napagkikilalang dininǵig ng

Dios ang aking hiling, ... mamamatay ako ngayon ng tahimik.

—"Angela, bakit mga kaisipang sakdal papanglaw ang pinapamumulas sa iyong mga labi?—ang sabi ko sa kaniya.

—"Ah, pagka't tanto ko na lumalapit na ang aking kamatayan.

—"¿Kamatayan? ¿Ang bata mong iyan? Ah, hindi, hindi ka pa mamatay.

"Tinitigan akong sumandali ng boong guiliw ni Angela, at pagkatapos ay nagturing na:

Páhiná 50

—"Dinaramdam ko ngang lisanin ka at lalo ko pang daramdamin kung magunitang ako'y dagli mong malilimot, sakaling tumugpa na sa bayang payapa, nguni't ¿ano ang aking magagawa? Wala na kundi sumang-ayon sa pasya ng may Likha sa ating lahat.

Tumiguil sumandali, at pagkatapos na wari bagang ang kaunti niyang lakas ay nakuhang natipong lahat, umubong maka tatlo, at pagkatapos na matabanan ang kamay ko ng sakdal higpit, ay nagturing na:

—"Dario, ipangako mo sa akin na, sakaling ako'y mamatay na, ay hindi ka mag-aasawa kundi sa babayeng higit na sa akin.

—"Hindi lamang iyan, Angela, hindi lamang iyan, kundi, sakaling ako'y lisanin mo, ay hindi na ako mag-aasawa,—ang tugon ko sa kaniya.

Páhiná 51

—"¿Tupdin mo kaya ang gayon? ¿Hindi mo kaya pagsisihan?

—"Hindi. Asahan mo.

—"¿Isinusumpa mo?

—"Oo.

"Nang maitugon ko ang gayon, ay ikinawit sa aking liig ang kaniyang mga bisig na sakdal papayat na, at pagkatapos ay hinagkan ako ng minsan, isang halik na hanga ngayon'y nararamdaman ko pa....

"Ang ina ni Angela, na nakikita ang gayon, ay hindi umimik kaputok man.

"Isang sandali lamang ang yumaon at pagkatapos, ay binawian na ang guiliw kong Angela ng buhay ni Bathala.....

Páhiná 52

—¿At, iyan pala ang sanhi ng di mo pag aasawa?—ang turing ng isa sa mga kausap.

—Oo, iyan ang sanhi ng kung bakit hanga ngayon'y bagong tao pa ako.

At noon din ay nag paalam na si Dario sa tanang mga kausap, samantalang sa batingaw naman ng sambahan ng X. ay narinig ang sampung tunog.

Aklatang Bayan

- I. Aklat "Mananayaw" ni Ros. Almario
- II. " "Duwag" ni G. Changco
- III. " "Sa Tabi ng Banġin" ni J. Ma. Rivera

SOMBRERIA

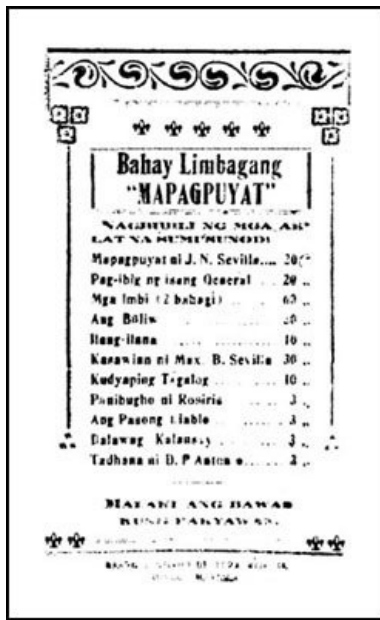
NI

J. Legaspi

Daang Anloague, dating Lemery blg. 408.

Bago pumahik ng tulay ng Hulo.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SA TABI NG BANGIN ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all

the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable

taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless

from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make

donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.